

Aki a szemét nem hordta a zsebében

G. Czimmer Anna

Ez év január 21-én örökre lehunyta szemét Blaise Cendrars. Róla nem elég azt a közhelyet mondani: a nagy francia író. Nagy francia író sok van, nála nagyobb is van, de eredetibb és érdekesebb egyéniség aligha. Századunk egyik nagy tanúságtevője volt és marad ezután is, mikor megszűnt tovább tanúságot tenni korunkról. Személyiségében emberi arca érdekesebb az íróinál, és művében úgy forr össze egységgé, hogy ez az arc dominál mindig, és sohasem mosódik el, nem olvad fel az ábrázolás hevében.

Svájc szülötte; ugyanannak a jurai határszéli kisvárosnak, Chaux de Fonds-nak, amely ugyanakkor, 1887 szeptemberében, egypár házzal odébb, egy másik hírességet is adott a világnak, Le Corbusier-t. Ő is, mint amaz, elhagyta anyakönyvi nevét — Frédéric-Louis Sauser —, és szülőházáját nem sokat emlegette későbbi életében.

Cendrars nagy világcsavargó lett. Már csecsemőkorától kezdve gyakran változtatta lakóhelyét, apja kalandos vállalkozásaiból kifolyólag részese volt egy fényűzésből fokozatosan az elszegényedésig jutó család örökös vándorlásainak, Svájcból Kairóig, Nápolyig és vissza. Éppoly otthonosan érezte magát, ha reggel egy hajókabinban vagy hálókocsiban ébredt, mint ha házában lakott. Nápolyi elemista korából való fényképe egy összehúzott szemű, elálló fülű, csücsörített szájú, kihívó pofikát mutat, mely nem sok örömet ígér szüleinek. Tizenöt éves korában, szüleinek neuchateli lakásából, az ötödik emeleti ablakon át nyaktörő úton világgá szökött, mert nem szerette a kereskedelmi iskolát. Nem mintha a kereskedelem nem érdekelte volna, vagy nehéz lett volna a tanulás, de... nem bírta az iskolaszagot. Csereberélt, gavalléroskodott, adósságokat csinált,

megszámlálhatatlan igazolatlan óráját részben maga igazolta apja aláírásával. Csupán egy tanárjáról emlékezik meg szeretettel, akivel orgonán improvizált négykezeseket játszott. Szökése után a kereskedelem másféle iskoláját választotta. A vonatban megismerkedett egy varsói zsidó kereskedővel, és hozzá-szegődve, a transz-szibériai vonattal meg sem állt Vladivosztokig, majd onnan Pekingbe került. Ez a tanítómes-tere és gazdája, vagy ha úgy tetszik, patrónusa (franciában a patron szó gazdát és pártfogót is jelent), nemzetközi hírű drágaköszakértő volt, és gyönggyel, karaván-teával, keleti szőnyegekkel és prémekkel üzletelt. Társaságában a szókevény fiú háromszor vett részt a nizsnij-novgorodi prém-vásáron, bejárta Kínát, Indiát, Perzsiát, Örményországot. Kitűnően megtanult oroszul, és a kereskedelem egyenes és mellékutait, műhelytitkait is megismerte. Azután nagyot gondolt, megpróbált „rendes ember” lenni. Miután Ázsiában valami gyöngycsempézési ügy miatt égett a föld a talpa alatt, szökre jutott vissza Európába, és Párizsban pótolva elmaradt tanulmányait, leérettségizett. A kezni egyetem orvosi fakultására iratkozott be, és a komoly, elegáns, redingote-os medikusból senki se nézte volna ki a már mögötte álló kalandos múltat. De nem lett volna Blaise Cendrars, ha befejezte volna a pályát. Miként egykor apja a házasságkötése napján otthagya szolid matematika tanári állását kalandos vállalkozások és feltalálási ambíciói kedvéért, úgy fiában sem vált a vér vízzé. Egyet gondolt, ismét útrakelt „életet szagolni”, először vissza Oroszországba, majd Londonba, Amerikába, Kanadába, Brazíliába, Afrika és megint Amerika, és így kóborolt ide-oda egész életén át, közben vissza-visszatérve az öreg Európába. Nem lett volna Blaise Cendrars, ha az idegenlégiót is ki nem tapasztalja. Az első világháború az idegenlégióban érte, és 1915-ben, huszonnyolcéves korában jobb karjával fizette meg kalandvágyának árát. De nem lett volna Blaise Cendrars, ha megadta volna magát a nyomorékok kisebbségi komplexusának. Nem. Hallatlan energiával, tudatosan leküzdötte ezt, csonkját tornával, sporttal megedzette, és valóságos zsonglőrré képesítette magát. És mint-ha mi sem történt volna, tovább folytatta a vándorlást a világban. Ő nem azért utazott, hogy unalmát vagy vi-

lágfájdalmát elűzze, sem hogy írói témákhoz gyűjtson adatokat és élményeket, sem hogy magányában pihenve a természet szépségeiben gyönyörködjék és a világ mulandóságán zavartalanul elmélkedjék, sem hogy szolgahaddal elegánsan vadásztrófeákat gyűjtson. Nem. Ő csupán azért utazott, hogy az életet élje, érzékelje minden érzékszervével, amit a földi élet nyújt. A vele egyidős Saint-John Perse azt vallotta magáról, hogy ő idegen a világ összes homokpartjain, Cendrars azonban a világon mindenütt otthon érezte magát. Utazásaiban nem a magányt, hanem mindig és mindenütt elsősorban az embert kereste, az embereket nézte, az emberekkel élt együtt. Bátisan vetette bele magát az élet sodrába, országútjaira és ösvényeire, dzsungeljébe és örvényeibe is, mert szerette a veszélyes életet.

Élni, élni! Primum vivere, deinde philosophari... Descartes, maga sem követte hívebben ezt a szentenciáját, mint Cendrars. Elsősorban élni, azután bölcselkedni... Cendrars ezt a maga képeire formálva így valósította meg az életben: elsősorban embernek lenni, azután írni. Élni, ez neki azt jelentette: elfogadni az életet olyannak, amilyen az adott körülmények közt. Ezt azonban nem megalkuvó, lapuló opportunizmusként, nem is a világpolgárrá asszimilálódás életformájaként kell értelmeznünk. Ő nem asszimilálódott sehol, nem gyökerezett bele semmiféle talajba. Bárhova utazott, nem vitte magával az európai civilizáció úti rekvizitumait. Mindenütt elfogadta az adott körülményeket, kényelmetlenségeivel, nélkülözéseivel, veszélyeivel, szokatlanságaival. Afrikában néger meséket gyűjtött (melyeket aztán egy búrtortalan, üres szobában a padlón hasalva rendezett sajtó alá), Kanadában beállt a cápa- és bálnavadászok közé (szemtől szemben küzdve, rozmárt ejtett el), New Yorkban mint „önkéntes munkanélküli” csavargott (1912 nagszombatján este, Händel Messiás oratóriumának meghallgatása után, hideg szobában, éhesen és lázasan írta meg Húsvét New Yorkban c. 102 dízstichonból álló nagy poémáját), Londonban zsonglőrösködött egy music-hallban (szobáját megosztva egy fiatal bohóccal, akit Charlie Chaplinnek hívtak). Időnként „rendesebb” foglalkozásokat is űzött, elméheszkedett Párizs környékén, Provence-ban gyógynövényeket természetett, bort fejtett. Közben

filmet is forgatott (A világ vége), és riporterkedett párizsi lapoknál. A második világháború alatt az angol hadsereg egyenruháját viselte, mint haditudósító. 1949-ben házasságot kötött Raymone színésznővel, s ez alkalomból visszatért Svájcba. De nem volt maradása sehol. Legjobban kedvelte talán Brazíliát. De mindig csak tovább haladt: a vágy: bőre pórusaival új levegőt érezni, új vizeken úszni, orrával új illatokat és szagokat szimatolni, nyelvvel új ételeket és italokat izlelni (könyveiben a világ minden tájáról konyhareceptek is találhatóak), füleivel új beszédek és énekek ritmusát hallani, új zörejeket és muzsikát, nyitott szemmel új színeket és formákat látni. „Szemetem nem hordom a zsebemben” — mondta találoan önmagáról. És ezt is mondta: „Behunyt szemmel felismerem az országokat a szagokról, a vonatokat a zakatolásukról”. Egy költeményében dicsékszik: „Én ismerem a világ valamennyi menetrendjét, hajókat a szirénájukról, vonatokat a füttyükről ismerem fel”. Félrekapott franciasapkás feje, a szája szélén fityegő örökös cigarettavéggel, melynek maró füstje miatt mindig hunyorítva kellett néznie, mindenütt ismert volt. Barátai Modigliani (arcképét megfestette), Braque (sebesült bajtársa volt), Marc Chagall, „az ecset költője” (akivel oroszul beszélt) és Fernand Léger voltak. Azonkívül egy híres szabó, Doucet és Sawo, egy vérbeli cigány idegenlégiós bajtárs, akitől a cigány költészetet tanulta meg csodálni, mert nem ír le semmit, hanem előszóval közöl és ad át mindent. Jellemző reá az is, hogy állampolgársága élete végéig rendezetlen volt.

Amit nem szeretett: mindaz, ami elválasztja az embereket egymástól, vagy ami az egyéniséget elfojtja. Előbbiek: a pénz, a góg, a faji és osztálymegkülönböztetés, a háború. Utóbbiak: a mechanizáció és a nyájszerűség. Nyájmódra kezelni embereket, szerinte embertelenség. Ez egyszersmind jelenti szembenállását a klerikalizmussal (istenhite mellett) és a militarizmussal. „Ölni, szemtől szemben állva, azért, hogy élhess, emberi dolog. Csapatostól, parancsszóra, — szégyenletes.”

Milyen író volt? Cendrars nyíltan és szégyenkezés nélkül vallotta, hogy dolgozni nem szeret. Kerülte is, hacsak lehetett. Állította, hogy írásiszonyban szenved, az írást rossz szokásnak, véteknak tekintette, vagy legjobb esetben, kenyérlkeresetnek. Vajon miért? A felelet:

„Írni annyi, mint elevenen égni”. Igen. Mindig „előkészületben” volt nyolc-tíz könyve. De ha aztán rászánta magát és nekiült, képes volt naponta nyolc, tíz, sőt tizenkét óra hosszat ülni írógépe előtt, épen megmaradt bal kezével kopogva a billentyűkön, szája szélén az elmaradhatatlan égő cigarettával, keze ügyében Larousse kis, bibliapapírosra nyomott helyesírási szótárával, melyet állandóan zsebében hordott, mert nagy műveltsége ellenére is mindig hadilábon állott a helyesírással. Ő maga mondta, hogy e szótár nélkül egy sort se tudott helyesen leírni, de ezt nem kell szó szerint elhinni. Cendrars nem ragaszkodott mindig a tényekhez. Nagyon sok mondanivalója volt, csak úgy dőlt belőle a szó. Az élőbeszéd stílusában írt, ökonómia és műgond nélkül, de magával ragadó spontán hőmpölygéssel, vagy szaggatott lökésekben; mindig világos, logikus gondolatmenettel, a spontaneitás ízléstelen túlzásaitól mentesen. Dinamikus hőmpölygésében elhagyja az írásjeleket, oldalakon keresztül terjeng egyik ponttól a másikig. Szaggatott lökései egyszerű tömondatok, indulatszók.

Írói forrásai: emlékek, álmok és elképzelések. Művészi keveréke a valóságnak, a poézisnek és a szemfényvesztésnek. Ezért sem útleírásai, sem riportjai nem tartoznak a dokumentáris irodalomba. Az eseményeket nem úgy írja meg, ahogy valóban megtörténtek, hanem ahogy megtörténhetek volna a cendrars-i álmok és elképzelések kontinensén. Georges Simenon a regény és a költészet kalózáának nevezte őt. Inspirációja a saját szellemének tisztánlátása. „J'aime ma lucidité, c'est mon étoile”, vallotta magáról. „Szerelem szellemi tisztánlátásomat, ez a vezércsillagom.”

Milyen költő volt? Önvallomása szerint igen rossz. De ez, ha őszinte megnyilatkozás is, csak különvélemény marad. Mert mások, írók, kritikusok és költőtársak nagynak ismerik el; ő az a költő, aki az egész világot a szívében hordta. Nem „versel”, hanem költ. Költeményei is írásjelek nélkül és szaggatott sorokban áradnak (csupán a *Hűsvét New Yorkban* kivétel kötött formájával), rímtelenül, de ritmussal lüktetnek, és telve vannak költői szépségekkel. Felfogása szerint „a költészet az utacn van.” Költői eszményképei Villon, Rimbaud és Apollinaire. Ezek a nevek a szellemi rokonságra való utalások csupán, de nem tették epigonjukká Cendrars-t.

Cendrars életművében egész élet-rajza benne van, s elsősorban az van benne. Hősei, megrajzolt alakjai nem választhatók el önmagától. Ezt már a könyvek címei is elárulják: *Illa berek* (*Vol a voile*, szökésének és előzményeinek bizalmas vallomása huszonhét év távlatából), *Novgorodi legenda*, *A transz-szibériai út regénye*, *Öltem* (idegenlégiós emlékek), *A levágott kéz*, *A veszélyes élet dicsérete*, *A villámsújtotta ember* (betegségéről).

Egyéb tárgyú főbb művei: *Néger mesék*, *Cigány rapszódia*k, *Hollywood*, *Rum*, *Arany*, *Panama*, *Kodak*, *Szarajevó* (színmű), *Dan Yack vallomásai* (kalandregény). Mintegy ötven könyve jelent meg, köztük három verskötet és egy színdarab.

A nagy világcsavargó útjának végállomása Párizs. Az idő elrepült, a kalandozások kora lejárt. 1957-ben benu-lása megfosztotta járóképességétől, szobafogságra kényszerítette. De még ek-

kor is nyolc könyve volt előkészületben, melyből kettőt még megírt. Később öregségében jutott el hozzá csupán a nyilvános elismerés. Igaz, hogy 1929-ben kerülgette a Goncourt-díj *Dan Yack*ját, de végül mégse kapta meg. Már a halál kopogtatott ajtaján, a végső kómába merülés előtt kapta meg Párizs városának nagydíját, művei összességéért. Négy nap múlva meghalt.

Meghalt? Szabad-e ezt a szót kimondanunk, amikor felesége tanúsítja, hogy utolsó szava, a haláltusa hörgésében, ez volt: „Construire...” Építeni! És Raymone asszony még ezt is hozzátette: „Ő olyan lény, aki mindig élő marad, mert bolondul szerette az életet. Szerette túlradóan s ugyanakkor reménytelenül, lehet, hogy szenvedése miatt. Szerette minden erejéből ezt a világot, mely az ő mindensége volt”.

Ehhez nincs semmi hozzátenni valónk.